

Osmanlı arkeolojisinin izleri

A. ESRA YALAZAN
07/12/2011

Galata Salt'ın açılış sergilerinden "Geçmişe Hücum, Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü", 1753-1914 yıllarında kapsayan dönemi Mısır, Yunanistan, Troya, İstanbul, Efes, Baalbek, Nemrut, Mezopotamya'daki arkeolojik bölgeler üzerinden gösteriyor. Sergide arkeolojik girişimler arasındaki kültürel, sosyal, politik faaliyetleri izlemek de mümkün.

Geçen sene Laodikya kazısını arkeologlarla gezerken iki soru zihnimi kurcalıyordu. Birisi geçmiş bilgisinin geleceğin kaderini etkilediğine inanan hemen herkesin merak ettiği ayrıntılar meselesiydi. Mesela çay kaşığı gibi basit bir nesne nasıl oluyor da o döneme dair bilinmeyenleri aydınlatabiliyordu? Diğeri de nedense bu coğrafyada pek dillendirilmeyen bir soruydu. Antik kentleri, o döneme dair bulguları, keşifleri çok önemseyen bizler, neden yakın tarihimizin arkeolojik kazılarını ve onlara nasıl sahip çıktığımızı hatta daha ziyade çıkamadığımızı merak etmiyorduk.

Müzeciliğin ve arkeolojinin buralarda 19. yüzyılın ikinci yarısında gelişmeye başlamasının da bu puslu görüntüye katkısı olmuştur kuşkusuz. O dönemde geçerli olan Roma'nın, Antik Yunan'ın ve Bizans'ın kalıntılarını çıkarmak ve bu medeniyetler üzerinden geçmişi kavramaya çalışmaktı. Batılı arkeologların Osmanlılarla birlikte çalışmalarının detaylarını bilmek isteyen olmaması doğaldı. Cumhuriyet sonrasında da hep böyle devam etti. Bunları düşünürken Roma'nın en önemli antik kentlerinden birinin agorasında durmuş, arkeolojinin kazı yapmaktan öte muazzam bir birikim olduğunu Yourcenar'ın ünlü romanı 'Hadrianus'un Anıları'yla hatırladım. İmparatorun Marcus Aurelius'a yazdığı mektup, geçmiş ve gelecek tasavvurunu taşların ve edebiyatın diliyle anlatıyordu: "Onarmak, geçmiş halindeki zamanla işbirliği yapmak, onu kavramak ya da değiştirmek, gelecekteki sürecine destek olmak demektir. Hayat kısadır; durmaksızın, tümünden bize yabancıymışçasına, bizden önceki ya da bizden sonraki yüzyıllara değiniriz... Pekiştirdiğim bu duvarlar, yok olmuş bedenlerin sıcaklığını hâlâ sürdürüyor; daha doğmamış eller bu dikili taşları okşayacak. Kendi ölümümü ve başkalarının ölümlerini her düşüncümde yıkılmaz uzantılar ekledim hayatlarımıza."

Arkeolojiyi sanat olarak algılayanlar için yıkılanı yeniden hikâyeleriyle inşa etmek 'yıkılmaz uzantılar' eklemektir hayata. Böyle bakıldığında, Osmanlı toprakları dışında kalan arkeologların çalışmalarının kayıtlara nasıl geçtiğini öğrenmek, sadece kadim bir kültüre ayna tutmuyor, çok katmanlı bir yapının içinde dolaşma imkanı da sağlıyor.

BRITISH, EVKAF-I İSLAMİYE BAĞLANTISI

Galata Salt'ın açılış sergilerinden "Geçmişe Hücum, Osmanlı İmparatorluğu'nda Arkeolojinin Öyküsü", 1753-1914 yıllarını kapsayan dönemi Mısır, Yunanistan, Troya, İstanbul, Efes, Baalbek, Nemrut, Mezopotamya'daki arkeolojik bölgeler üzerinden kronolojik bir anlatımla gösteriyor. Modern anlamda ilk müze olan 'British Museum ile Osmanlı Evkaf-ı İslamiye Müzesi (bugünkü adıyla Türk ve İslam Eserleri Müzesi) arasındaki bağlantıları anlamak, geniş bir coğrafyaya yayılan arkeolojik girişimler arasındaki kültürel, sosyal, politik faaliyetleri izlemek mümkün.

Sergilenenler arasında, Batılı ve Osmanlı kâşiflerin raporları ve kitapları, bölgelerin planları, Müze-i

Hümayun'un (İstanbul Arkeoloji Müzesi) kuruluşu itibarıyla eski eserlerin kurtarılma mücadelesini sunan belge ve fotoğraflar, o dönemde müzeye teslim edilmiş objeler yer alıyor.

Benim gibi harflerin bükümlü görüntüsüyle, el yazmalarıyla meselesi olanlar için Osman Hamdi Bey'in seyahat notlarını içeren defterleri görmek ilginç bir tecrübeydi. Onun toprak altından çıkan her şeyi bir sanat âşığı gibi kabullenmesi, bulunan her parçanın müzeye teslim edilmesini içeren genelge hazırlatması ve büyük bir sanatçı olması beni bir kez daha çarptı. Osman Hamdi Bey'in 1883'te Nemrut Dağı'nda yürüttüğü keşif çalışmasını anlatan görüntülere bakakaldım ve neden bu arkeolojik keşfin siyasî bir eylem olduğunu daha iyi idrak ettim. Dağın tepesinde kabartma kopyaları alan Osman Hamdi Bey'in fotoğraflarına bakarken kültürel değerler üzerinde hak iddia etmenin arkasındaki zorlu mücadeleyi gördüm çünkü.

Baalbek'teki tapınaklarla ilgili video çalışmasını izlediğimde Osmanlı arkeolojisine dair ne kadar az bilgi sahibi olduğumu da fark ettim doğrusu. 1900 tarihli bir salnamede 19. yüzyılda Batılı turistlerin gözdesi olan 'Baalbek'ten 'cihana bedel' diye bahsedildiğini ve burasını Efes'le birlikte açık hava müzesine dönüştürdüklerini öğrendim.

Serginin hikâyesini dinlemek isteyenler için (www.saltonline.org) sitesinde sesli Türkçe ve İngilizce rehber kayıtları' mevcut. Bu yeni uygulamanın yanı sıra sergiyi hazırlayan Zainab Bahrani, Zeynep Çelik ve Edhem Eldem'in editörlüğünü yaptığı ve çeşitli disiplinlerden 15 yazarı bir araya getiren kapsamlı kitap, İngilizce yayımlandı. Önümüzdeki günlerde Türkçesi de satışa sunulacakmış. Sadece bu kitap bile yakın tarihimizi doğru anlamak ve değerlendirmek açısından fevkalade önemli.